

“ALLAH” KOMPONENTLİ PAREMIOLOJİ VAHİDLƏRİN SEMANTİK TƏHLİLİ

Tünzalə Manafova

Lənkəran Dövlət Universiteti, Lənkəran, Azərbaycan

e-mail: tunzala.manafova@mail.ru

DOI: 10.30546/.2960-1967.2023.2.81

Xülasə. Müxtəlif sistemli dillərin paremioloji fondunu təşkil edən vahidlərin fərqli aspektlərdən tədqiqində onların semantikasına, məzmununa, ifadə etdikləri fikirlərə görə təhlili xüsusi rol oynayır. Bu cür araşdırmalar paremioloji vahidin tərkibindəki konkret bir komponentə görə aparılması həmin komponentin paremiyanın formalaşmasındakı funksiyaları aydınlaşdırmağa geniş imkanlar açır. Təhlil göstərir ki, dillərin əksəriyyətində, demək olar ki, hamısında tərkibində “Allah” komponenti olan vahidlər ayrıca bir lay əmələ gətirir. Allah komponenti dildəki paremioloji vahidləri bir qrupda birləşdirmək və fərqli aspektlərdən öyrənməyə zəmin yaradır. Bu cür tədqiqatlar müasir dövrdə xüsusi aktualıq kəsb edir, dillərin paremioloji mənzərəsi ilə bağlı konkret nəticələr əldə etməyə imkan verir. Müxtəlif sistemli dillərin Allah komponentli paremioloji vahidlərinin semantik təhlili bu vahidlərin formalaşmasında əsas semantik yükün məhz qeyd edilən komponentin mənalari üzərində cəmləşdiyini təsdiq edir. Allah anlayışı müxtəlif dillərdə fərqli sözlərlə adlandırılrsa da, onun ifadə etdiyi varlığa və bu varlığın keyfiyyətlərinə münasibətdə eynilik müşahidə olunur. Aparılmış tədqiqatda əldə edilmiş nəticələr Allah komponentli paremioloji vahidlərin müxtəlif sistemli dillərin paremioloji fondlarında adekvatlarının və ekvivalentlərin mövcudluğunu təsdiq edir.

Açar sözlər: paremiya, atalar sözü, komponent, variativlik, ekvivalentlik

Giriş

Paremiyalarda xalqın həyat təcrübəsindən doğan, onun hadisələrə çoxillik müşahidəyə əsaslanaraq verdiyi qiymət, gəldiyi qənaət əksini tapır. Onlarda irəli sürülən fikirlər, mülahizələr müzakirə və münasibəti dəyərləndirmə məqsədi daşımır, daha çox nəyisə təsdiq və ya inkar edir, əldə oluna biləcək gələcək nəticəni, yaxud əldə olunmuş nəticəni ümumiləşdirilmiş şəkildə ifadə edir. Paremiyaların yaranma məqsədi insanı həyata hazırlamaq, ona doğru yolu götərməkdir.

İ.Həmidov dilin paremioloji fondunu təşkil edən vahidlərin elmi-nəzəri tədqiqində onların fəlsəfi xarakteristikalarının açılmasının vacibliyini qeyd edərək, bu vahidlərin solumun mücərrəd təfəkkürü səviyyəsində formalaşan və işlənən dil vahidləri olduğundan ictimai-sosial təcrübənin sintezi və konsentrasiyası funksiyasını yerinə yetirməsini, ümumiləşdirilmiş mənanın situasiyanın tipik simvolu kimi dərkini, situasiyanın konseptual səviyyəyə yüksəldilməsi üzərində qurulmasını xüsusi vurğulamışdır [5, s. 4-5]. Frazologiyada milli-mədəni spesifikasiya, milli mənzərə haqqında informasiya, doğrudan da, daha çox paremioloji vahidlərdə cəmlənir, konsentrasiya olunur. Frazoloji birləşmələrlə müqayisədə paremioloji vahidlərin mənasının başqa dillərə transformasiyası daha çətinidir. Eyni zamanda paremioloji vahidlərin tərkibində milli-mədəni markerlərin, komponentlərin

çoxluğu da diqqəti cəlb edir. Bu baxımdan, müəyyən konsept əsasında milli mənzərəni frazeoloji material əsasında öyrənmək zamanı paremioloji vahidlərdə milli mənzərə haqqında informasiyanın paylanması və onun sıxlığı da dərindən araşdırılmalıdır. Belə araşdırmalarda paremioloji vahidlərdəki müəyyən komponentlər əsasında təhlilin ön planı çəkilməsi vacibdir. Paremiyalarda “Allah” komponentinin işlənməsi xüsusi semantik mənzərə yaradır.

Tədqiqatın mənbəyi və üsulları

Müxtəlif xalqların allah komponentli paremiyalarında oxşar və demək olar ki, eyni olan məzmun daha çox müşahidə edilir. Konkret komponentin, xüsusi halda “Allah” komponentinin paremiyaya daxil etmək və ya paremioloji fikri formalaşdırmaq üçün istifadə etmək etnosun həmin komponentin bildirdiyi predmet, obyekt, eləcə də subyektə aid qənaət və biliklərinə istinad etməklə ifadə olunması məqsədini daşıyır. Eyni zamanda paremiyada əksini tapan fikrin meydana çıxmasında da verilmiş adın mühüm rol oynaması şübhəsizdir. Allah insanın tapındığı, inandığı fəvqəltəbii müqəddəs varlıq, anlayışdır. Allah hər şeyə qadirdir, yeri, göyü, bütün canlı və cansızları, onlara yaşamaq şəraiti və imkanları yaratmış gözəgörünməz varlıqdır. Allah yaratdıqlarına çox şeylər verməyə qadirdir. Allaha xas olan bütün bu və digər xüsusiyyətlər dilin paremioloji fonduna daxil olan vahidlərdə dil vasitəsi ilə verballaşır. Həmin xüsusiyyətlər paremiyanın əsas məzmununda olduğu kimi, onu təşkil edən komponentlərin struktur-semantik mənasında da ifadəsini tapır. Qeyd olunan cəhət yalnız bir dilin deyil, müxtəlif sistemli dillərin paremiologiyasında özünü göstərir.

Allah adama ya ağıl verir, ya dövlət. Paremioloji vahiddə işlənmiş “Allah” komponenti ilə tərkibdəki “adam” komponenti arasındakı münasibət aparıcı olmasa da, ilk baxışdan nəzərə çarpır. İnsanı yaradan Allahdır. O, bəndələrini çarəsiz, imkansız yaratmır, onlara nəşə verir. Verən Allah, alıb istifadə edən insandır, adamdır. Fransız dilindəki *“La main qui donne est au-dessus de celle que reçoit”* – Hərfi tərcüməsi: “Verən əl, alan əldən yuxarı olur” atalar sözündə də qeyd edilən məna vardır. Rus dilində onun ekvivalenti “Благословенна рука дающая” atalar sözüdür. Verilmiş atalar sözünün birində “yuxarı olmaq”, digərində “müqəddəs, xeyirxah” mənaları qabardılır. Hər iki məna Allaha aid keyfiyyəti ifadə edir.

“Allah adama ya ağıl verir, ya dövlət” paremiyasına həmin mövqedən yanaşdıqda allahın böyüklüyünü və qüdrətini, bəndələrinə olan səxavətini görürük. Bu paremiyanın əsas məzmunu və hədəfi qeyd olunan üzərində çəmləşmişdir. Paremiyanın strukturunda olan “ya ... ya” bağlayıcısı adama iki şeydən birinin verilməsini dəqiqləşdirir. İki şeyin alternativ seçimi onların eyni dəyər daşmasına işarə edir. Deməli, ağıl və dövlət eyniləşdirilir, bərabərləşdirilir.

“Oğul atanın yetiridir, iki gözünün biridir.

Oğul dəxi neyləsün, baba ölib mal qalmasa.

Baba malından nə fəidə, başda dövlət olmasa...

Dövlətsiz şərrindən allah saqlasun, xanım sizi” [6, s.31].

Göründüyü kimi, “Kitabi Dədə Qorqud”da “dövlət” sözü “ağıl”, “mal” isə “dövlət, var” mənasında işlədilmişdir. Dastanda “Oğul dəxi neyləsün, baba ölüb mal qalmasa” fikri də dilə gətirilmişdir ki, bu da ilkin malın, yəni var-dövlətin əhəmiyyətini ön plana çəkir. İnsan doğulur, böyüyür, müəyyən yaşdan sonra həyat və yaşayış uğrunda mübarizəyə qoşulur. Dastanı yaratmış etnos bunu nəzərə alır, oğul üçün baba malının qalmasının vacibliyini qeyd edir. Allah insanın öz həyatı boyu ağıl və dövlət əldə etməsinə imkan və şərait yaradır. Ağıl təcrübə və biliyin vəhdətində formalaşır, yeni təcrübənin qazanılmasında iştirak edir. Yuxarıdakı pəremiya insanın qarşısına çıxan çətinliklərin allahla bağlı olmadığını, hər şeyin insanın öz əlində olduğunu nəzərə çatdırır. Azərbaycan dilinin, o cümlədən də digər dillərin atalar sözlərinin arasında hər şeyi allahdan gözləməyin düzgün olmadığı, insanın özünün də zəhmət və əməyə qatlaşmasının vacibliyini ifadə edənələr çoxdur. Məsələn: “Allah deyir, səndən hərəkət, məndən bərəkət”. “Allah tənbəli sevməz”. “God gives all thingsto industry – Tanrı hər şeyi zəhmət çəkənə verir” [9, s. 62]. Fransız dilindəki “Aide — toi, le ciel t’aidera” atalar sözünün rus dilində qarşılığı belədir: – Поможешь себе, тебе поможет небо (Береженого Бог бережет)”. Rus dilindəki qarşılıqda göy – Allah eyniləşdirilməsi vardır. İnsan təsəvvüründə göy Allahın, cənnətin olduğu, mələklərin yaşadığı yerdir.

Fransız atalar sözünün ingilis dilinə tərcüməsi lüğətdə belə verilmişdir: “help yourself (and) heaven will help you: God helps those who help themselves” [12]. Göründüyü kimi, burada atalar sözünün əsas semantik yükü Allahın köməyi insanın özünün zəhməti, fəaliyyəti üzərinə düşür. Bu, Azərbaycan dilindəki “Allah deyər: Səndən hərəkət, məndən bərəkət” deyimini ilə məzmun adekvatlığına malikdir.

“À qui se lève matin, Dieu aide et prête main” fransız atalar sözünün ekvivalenti “Kim özünə kömək edirsə, allah da ona kömək edir” olur. Eyni mənalı atalar sözü ingilis dilinin “god” komponentli pəremialogiyasında da yer almışdır: *God helps those who help themselves*. Bu pəremiya ingilis dilində struktur tərkibinə görə başqa variantlarda da işlənir: *God helps them that help themselves Heaven (Lord Providence) helps those who help themselves*. A.Qurbanogluğun lüğətdə bu atalar sözünün Azərbaycan dilində qarşılığı kimi birinci variant üçün “Səndən hərəkət, məndən bərəkət; Özünü qoruyanı, Tanrı da qoruyar, ikinci variant üçün “Allahdan əlini üzmə, özünü də heç zaman unutma.” “Xəşbəxtlik küləklə gəlmir, onu gərək öz əlinlə, öz alın tərinlə qazanasan” nümunələri verilmişdir [9, s. 62].

Allahın adlarından biri Rəzzakdır. Türk tədqiqatçısı Arif Arslan Allahın bu adının izahını verərkən göstərir ki, ad diləyəne bol-bol ruzi verən, ruziyə möhtac olan bütün məxluqata ruzisini verən mənasındadır. O, yaratdığı varlıqların həyatını davam etdirəcək maddi-mənəvi möhtac olduqları hər cür ruzini verib son nəfəslərinə qədər yaşamaqlarını təmin edəndir [2, s.154]. “Şübhəsiz ki, ruzi verən də, qüvvət sahibi də, yenilməz olan da Allahdır!” [7, s. 405]. “Hər şeyi allahdan ummaq, allahdan istəmək doğru yol deyildir. İnsana ancaq öz zəhməti (səyi, çalışması, əməli) qalar! Şübhəsiz ki, (qiyamət günü) onun zəhməti (səyi, əməli) görünəcəkdir. Sonra da ona (zəhmətinin, əməlinin) tam əvəzi veriləcəkdir!” [7, s.

409]. Qurani-Kərimin ayələrində deyilənlərdən irəli gələn fikirlər Azərbaycan dilinin “Yuxarıda Allah, aşağıda sən”, “*Allah bacadan tökməz, gərək özün çalışasan*” atalar sözlərində də ifadəsini tapmışdır. Allah çalışanlara, zəhmət çəkənlərə həmişə yardımçı olur, onları işlərinə, əməllərinə görə mükafatlandırır. Fransız dilinin *Dieu* komponentli atalar sözündə də bu məzmun vardır. “*À qui se lève matin, Dieu (aide et) prêt la matin*” – hərfi tərcüməsi: Kim tez durur, Allah ona yetirir.

İstər müqəddəs kitabda deyilənlərdə, istərsə də atalar sözündə ifadəsini tapmış fikirlərdə hər kəsin özü üçün çalışması ideyası vardır. Əgər hər kəs özü üçün çalışırsa da, Allah hamı üçün çalışır, bütün bəndələrinin rifahını istəyir. Fransız pəremiyasında bu fikir səslənir: “*Chacun pour soi et Dieu pour tous*” – Hər kəs özü üçün, Allah hamı üçün.

Allah insanı yalnız özünə deyil, başqalarına da kömək etməyə dəvət edir və bunun qarşılığının, əvəzinin onlara qaytarılacağı barədə də müqəss kitabda xəbər verir. Nəcm sürəsindən yuxarıda verdiyimiz iqtibasda göstərilir ki, “*Şühəsiz ki, (qiyamət günü) onun zəhməti (səyi, əməli) görünəcəkdir. Sonra da ona (zəhmətinin, əməlinin) tam əvəzi veriləcəkdir!*” İnsanın hər bir əməli, yaxşı ya pis fərqi yoxdur, sonda qiymətləndiriləcək və əvəzi veriləcəkdir. “Yaxşılıq et balığı at dəryaya, balıq bilməsə, xaliq bilər [3, s. 105]. Bu atalar sözündə allah komponenti onun sinonimi “Xaliq” ilə əvəz edilmişdir. Əvəzətmənin səbəbi atalar sözlərinin lakonikliyinə, onların səslənməsində ahəngdarlığın gözlənilməsi ilə əlaqədardır (xaliq –balıq). İnsanın yaxşı əməlinə görə allahın onu qiymətləndirəcəyi fransız atalar sözlərində də qeydə alınır: “*Qui donne aux pauvres prête à Dieu*” – Kasıba borc verən, Allaha borc verir (Kasıba borc vermək, Allaha borc vermək sayılır).

Allah insanı sınağa da çəkə bilər. Burada daha çox ağıl və bilik adamın dadına çata bilər. Ağıllı adam müvafiq vəziyyəti qiymətləndirərək, iş və zəhmət hesabına dövlət qazana bilər. Ağıl isə həyat boyu əldə edilir və ağılın inkişafı əvvəlki təcrübə, bilik və bacarıqla bağlılığa malikdir. Azərbaycan pəremialogiyasında bu vəziyyəti də ifadə edən “allah” komponentli atalar sözü vardır: “Allah bir kəsə qəzəb eyləmək istəsə, əvvəlcə onun ağılını əlindən alır”. Aydın ki, ağıldan məhrum olmaq lazım olan bacarıq və bilikləri qeyb etmək, real vəziyyəti dəyərləndirmək imkanlarını itirməkdir. Təsadüfi deyil ki, səhəyə yol vermiş, bir işi düz görməmiş adama deyirlər: “*Allah sənə ağıl versin*”, “*Allah ağıl paylayanda sən harada idin?!*”, “*Allah sənə ağıl-kamal versin*”. Qeyd edilənlərdən ikincisi və üçüncüsü Azərbaycan dilində atalar sözü kitabına daxil edilmişdir [3, s.236].

“Allah bir kəsə qəzəb eyləmək istəsə, əvvəlcə onun ağılını əlindən alır” atalar sözünü “yersiz, ağılsız, düşünülməmiş hərəkət edən, tədricən ağılını itirən adamlar haqqında deyilir” kimi izah edən Q.Məhərrəmli və R.İsmayılov onu qədim yunan əsətləri ilə bağlayır, səfehlik ilahəsi Atenin Heraklın ağılını alması haqqındakı əfsanəni yada salırlar. Bu atalar sözünün insanın psixoloji durumu ilə bağlı da işlənməsini qeyd edirlər [8, s. 33]. Atalar sözünün Allahla bağlılığı heç bir şübhə doğurmur. Eyni əməli insan antik allahlara da. müqəddəs kitablarda haqqında bəhs edilən allaha da şamil edə bilər. Atalar sözünün, təbii ki, yarandığı

vaxt bəlli deyil. Onun İslamdan əvvəlki dövrdə işlənməsi istisna edilə bilməz. Atalar sözünün izahındakı “Tədricən aqlını itirən adamlar haqqında deyilir” fikri bizim qənaətimizə görə, doğru deyildir. Bu atalar sözü düzgün hərəkət etməyən, yanlış iş görən və yaxud yanlış iş görməsi düşünülmən, həqiqəti deyən, düz iş görüb özünü çıxılmaz vəziyyətə salan adam haqqında da deyilə bilər. Aqlın birdən və ya tədricən itirilməsi bu sözün yaranmasında əhəmiyyətli amil ola bilməz.

Bu paremioloji vahidin ekvivalenti fransız dilində də vardır: “*Quand Dieu quelqu'un veut chétier, de bon sens le fait varier*”. Göründüyü kimi burada adekvat variantın mövcudluğu müşahidə olunur.

Allahın adlarından biri Əl-Basirdir. Bu adın açmasına görə, Allah hər şeyi bütün incəlikləri ilə görəndir. Cənabi-Haqq bütün varlıqların ən kiçik davranışlarını, işarətlərini bilir və görür. Onun görməsi üçün gecə və ya gündüz fərq etməz, onun görməsi üçün işıq və ya qaranlıq gərəkmez. Onun görməsi üçün göz və ya başqa bir alətə, cihaza ehtiyac yoxdur. Bütün kainatı, içindəkilərinin hal və davranışlarını ovcunun içi kimi bilir və görür, nəzarəti altına alır [2, s.190]. Allah öz yaratdıqlarının hərəkət və davranışlarını bildiyi üçün onlara əta etdiklərində də izafiliyyəyə yol vermir. Xalqa bunlar həyat təcrübəsindən agahdır və bu bilgiler atalar sözlərində də ifadəsini tapır. “Allah verdiyini bilər”. “Allah görür, kim kimi döyür”. “Allah kimə pay verməyi yaxşı bilir”, “Allah paxla verməz”, “Allah bilir kimə nə verir” və s.

“Allah dağına baxar, qar yağdırar”. Bu atalar sözündə qədərində olmaq, normadan kənara çıxmaq, izafi olmamaq anlamı ifadəsini tapır. Allahın yaratdığına bu və ya digər şeyi nə üçün vermədiyi də atalar sözlərində əksini tapır.

“Allah dəvəyə qanad versəydi, dünyada uçulmamış dam-daş qalmazdı”. Atalar sözündə dəvənin davranışındakı pislilər nəzərə çatdırılır. Əgər dəvəyə qanad verilsəydi o bu şiltaqlıqları, pislilikləri göydə də görər, dam-daşı uçurardı. Ümumiyyətlə, bu atalar sözündə nə üçün məhz dəvəyə qanadın verilməsindən getməsi də müzakirə mövzusu ola bilər. Yalnız Azərbaycan, türk xalqlarının deyil, şərq xalqlarının da atalar sözləri arasında yer alan bu məsələnin dəvəçiliklə daha çox bağlı olan yerdən gəlməsi məntiqlidir. “Xalq arasındakı "Dəvə kimi kinlidir", "Dəvəsi ölmüş ərəb", "Allah dəvəyə qanad versəydi, uçmamış dam qalmazdı", "Övladda nəvə, dövlətdə dəvə", "Dəvənin ovsarbağını eşşəyin quyruğuna bağlamazlar", "Dəvədən böyük fil var", "Dəvə-dəvə danışmaq", "Dəvə dəlləklik edər köhnə hamam içində", "Dəvənin də dərdi dəvə boydadır", "Dəvəni toya çağırırlar, dedi ya suya göndərəcəklər, ya da oduna" və s. onlarla deyim, bu deyimlərin arxasında duran rəvayətlər onları yaradan xalqın nəinki mənəvi-əxlaqi dəyərlərinin güzgüsüdür, həm də dəvə və dəvəçiliyə verilən bu önəm Qafqazda türklərin böyük ticari və iqtisadi mədəniyyətə malik olduqlarını təsdiq edir” [11]. *Dəvə kimi kinli olmaq, dəvə-dəvə danışmaq, dəvə nalbəndə baxan kimi baxmaq* frazeologizmlərində dəvənin özündən çıxmasının qorxulu olması faktının təsdiqi vardır. Atalar sözünün dəvənin davranışları ilə bağlılığı da şübhə doğurmur.

“Allah dəvəyə qanad versəydi, dünyada uçulmamış dam-daş qalmazdı” atalar sözü variativliyə malikdir. Variativlik atalar sözünün ikinci hissəsində, daha çox “dam-daş” sözünün mövqeyində müşahidə edilir. Bu mövqedə “dam”, “ev”, “dam-divar”, “dam-daş” qeydə alınır. Şagird.info saytında atalar sözü “Allah dəvəyə qanad versəydi, dam-divarı yıxardı” şəklində verilir [10]. Məlumdur ki, atalar sözü mümkün olduğu qədər yığcam olmalı, onun tərəfləri strukturca bir-birinə oxşamalı, imkan daxilində qafiyələnməli, sintaktik paralelizmə bənzəməlidir. Bu baxımdan yuxarıdakı atalar sözündəki “dünyada” sözünün izafiliyi aşkardır. Doğrudur, bu söz dəvənin törədə biləcəyi pis əməlin miqyasını genişləndirir, lakin həmin söz olmadıqda da miqyas kifayət qədər böyük təsəvvür edilir. Çünki “Uçulmamış dam-daş qalmazdı” dünyadakı bütün dam-daşları əhatə edir. “Dam-daş” sözünün də yalnız “dam” ilə əvəz olunması və yaxud ilkin variantda yalnız “dam” sözünün olması inandırıcı və çox ehtimallıdır. Yəni atalar sözünün “Allah dəvəyə qanad versəydi, uçulmamış dam qalmazdı” şəklində yaranması ehtimalı böyükdür.

Azərbaycan dilinin izahlı lüğətində “dam-daş” sözünün izahında oxuyuruq: “Dam-daş. İs. - Tikili, bina, ev. Allah dəvəyə qanad versəydi, dam-daş uçurardı” [4, s. 529]. Şübhəsiz ki, əvvəla, bu variantdakı “uçurardı” feil forması yerində deyil, atalar sözünün ekspressivliyini və təsir gücünü azaldır. İkincisi, “ev” və “divar” leksik vahidlərinin yaranması bu atalar sözünün yaranmasından sonrakı dövrə aid olması da şübhə doğurmur. Yeri gəlmişkən onu da qeyd etmək lazımdır ki, Azərbaycan atalar sözlərinin toplanıb nizama salınması, normativləşdirilməsi, onların tənqidi mətninin hazırlanması Azərbaycan dilçiliyinin, folklorşünaslığının və leksikoqrafiyasının son dərəcə aktual problemlərindən biridir. Bu işin gecikdirilməsi gələcəkdə atalar sözlərimizin başqa xalqların müvafiq mənbə və lüğətlərin salınmasına kömək edir.

A.Abbasov haqqında danışdığımız atalar sözünü “Allah dəvəyə qanad versəydi, o çoxlu damlar uçurardı” variantını ikidilli lüğətə daxil etmiş və onun ingilis dilindəki qarşılığını vermişdir: “Allah dəvəyə qanad versəydi, o çoxlu damlar uçurardı. Müq. et: Vurağan inəyin buynuzu qısa olar. (A) *curst cow has always short horns*” [1, s. 23]. Müəllifin istifadə etdiyi variantda “çoxlu damlar” birləşməsi yox, əslində “çoxlu dam” olmalıdır. Bu variantda, belə hesab edirik ki, həm *çoxlu* sözü, həm də *dam* sözünə əlavə edilmiş cəm şəkilçisi artıqdır. İngilis dilindəki qarşılığa gəlincə, bu Azərbaycan atalar sözünün ekvivalenti ola bilər. İngilis dilindəki paremioloji vahiddə “Allah” komponenti olmasa da, pis xasiyyətə malik inəyin qısa buynuzlu yaradılmasının özü Allaha aid edilməlidir.

Azərbaycan atalar sözünün qarşılığı kimi “Set a beggar on horseback and he’ll ride to the devil” ingilis atalar sözünün qəbul edilməsi də müşahidə olunur. A.Qurbanoglu bu paremioloji vahidi Azərbaycan dilində belə izah etmişdir: “Donuzu stolun arxasında oturtsan, o, ayaqlarını qaldırıb stolun üstünə qoyar. Müq. et: Tanrı görməmiş əvlad verdi, o da çəkib körpənin əzasını qopartdı” [9, s. 154-155]. Müəllif hərfi tərcümədən istifadə etmişdir.

Paremioloji vahidin tərcüməsinin obyekt dilin paremioloji vahidi ilə verilməsi daha düzgündür. Xüsusi halda, yəni qarşılıq olmadıqda hərfi tərcümədən istifadə edilir.

Allah Qafurdur, qullarının günahlarını, xətalarını, qüsurlarını daim bağışlayan və bağışlamaqdan usanmayandır. *“Rəbbin bağışlayandır, mərhəmətlidir. Əgər (Rəbbin) onları günahlarına görə cəzalandırmaq istəsəydi, onların əzabını sürətləndirərdi. Lakin onların (öz əzab) vaxtı vardır (O zaman) onlar (Allahın əzabından qaçıb canlarını qurtarmağa) əsla bir yer tapa bilməzlər”* [7, s. 34]. “Allah var, rəhmi də var”, “Allah istəyən danaya qurd dəyməz”. Allah mərhəmətlidir, onun bu keyfiyyəti fransız atalar sözlərində dönə-dönə təkrarlanır: “Dieu ne veut pas la mort du pécheur”, “Dieu châtie celui qu’il aime, comme un père châtie l’enfant qu’il chérit”, “Par la grâce de Dieu”, “Il n’y a pas de bon Dieu”.

Allah kömək və yardım edən, öz bəndələrini çətin vəziyyətdən qurtaran, onları qoruyandır. “God defends the right”. “God gives wealth to one, happiness to another”. L’homme s’agite mais Dieu le mène. Allah insanı düz yola çağırır, dəvət edəndir. “Que ceux qui veulent un appui le cherche en Dieu”. Allah bu dünyanı yaradıb, onu idarə edə-edə insana bu dünyada yaşamağa hər cür kömək edir. “Dieu vois assiste”, “Avec l’aide de Dieu”. “Allah qorxmaz, bəndədən utanmaz”, “Allah bilən yaxşıdır, məsləhət onundur”, “Allah bir, söz bir”, “Allah haqqı, nahaqqa verməz”. “Allah kimə pay verməyi yaxşı bilir”, “Allahın hökmünü heç kəs dəyişə bilməz” və s.

Müxtəlif dillərin atalar sözlərində Allahın yeri haqqında fikirlər söylənilir və yuxarıda qeyd olunduğu kimi bu yer göylərdə təsəvvür olunur. Azərbaycan dilindəki “Allah göydən baxır”, “Göydə Allah, yerdə sən” paremioloji vahidlərində də bunun təsdiqini tapırıq. Bununla yanaşı, Allahın yerdə də evləri vardır. İslam dininə görə məscidlər Allahın evləridirsə, xristianlıqda kilsələr Allahın evləridir. “C’est la maison du bon Dieu”, “C’est la maison de Dieu où l’on ne boit ni ne mange”. Fransız dilindəki “C’est le Coeur qui sent Dieu et non la raison” paremioloji vahidində Allahın insanların ürəyində, başqa biricində (“Qui se connait, connait Dieu”) isə insanın özündə yaşaması qeyd olunur.

Göydə yaşayan, yaxud oturan Allah (“En face de Dieu et des hommes”, “Entre Dieu et soi”) yerdəki həyatı, nizamı idarə edir.

Müqayisə edilən dillərin – ingilis, fransız və Azərbaycan dillərinin istər frazeoloji, istərsə də paremioloji fonları kifayət qədər zəngindir və bu fonlarda hər üç dildə Allah komponentli vahidlər də çoxdur. Allah komponentli frazeoloji və paremioloji vahidlərin semantik təhlili onların əksəriyyətində ümumi mənanın formalaşmasında bu komponentin semantikasını, yaxud onun semantemasına daxil olan semlərin özünəməxsus rolu vardır. Məsələn, “Səndən hərəkət, məndən bərəkət”, “Lord helps those who help themselves”, “The nest of the blind bird is made by god-Kor quşun yuvasını allah hörər”, “A whistling woman and a crowing hen are neither fit for God nor men”, “Dieu est là où habite l’amour – Məhəbbət hardadırsa, Allah da oradadır”, “Il faut rendre César ce qui appartient César, et Dieu ce qui est Dieu”, “Toutes les bonnes choses sont au nombre de trois – Allahın üç

kəraməti”, “La voix du peuple est la voix de Dieu – xalqın çağırışı, Allahın çağırışıdır”, “L’homme propose et Dieu dispose – insan düşünür, Allah yerbəyər eləyir”, “The god send nuts to those who have no teeth (hərfən, «Allah o şəxslərə findıq göndərir ki, onların ağızında dişləri yoxdur»)", «Tanrı varı birinə verir, iştahını da başqasına»), Ce que femme veut, Dieu le veut – Allah qadının istədiyini istəyir və s. Verilmiş paremioloji vahidlərdə Allah komponenti Allaha xas müxtəlif keyfiyyətlərə əsaslanma zəminində yaradılmışdır.

Nəticə

Müxtəlif xalqlarda Allaha münasibət eyniliyi ilə seçildiyi kimi, Allaha aid edilən keyfiyyətlər, bacarıqlar da oxşar şəkildə qəbul edilir. Bu cəhət ayrı-ayrı dillərdə qeyd olunan “Allah” komponentli paremioloji birləşmələrdə də özünü aşkar göstərir. Bu baxımdan, Allah komponentli paremiyaların müxtəlif sistemli dillərdə semantik ekvivalentlərini tapmaq çətinlik yaratmır.

Ədəbiyyat

1. Abbasov, A., Məmmədov, X., Paşayeva, P. (2018). *Azərbaycanca-İngiliscə paremioloji vahidlər*. Bakı: ADPU nəşri, 344 s.
2. Arslan, A. (2012). *Allah`ın İsimlərinin Sırları*. İstanbul: Sena yayınları, 447 s.
3. Atalar sözü. (1981). Bakı: Yazıçı, 336 s.
4. Azərbaycan dilinin izahlı lüğəti. (2006). I c.- Bakı: Şərq-qərb, 744 s.
5. Həmidov, İ.H. (2004). *Azərbaycanca-rusca atalar sözləri lüğəti*. Bakı: Oka Ofset, 586 s
6. Kitabı-Dədə Qorqud. (1988). Bakı: Yazıçı, 265s.
7. Qurani Kərimin Azərbaycan dilinə mənaca tərcüməsi. (2020). Bakı: “Şərq-Qərb”, 568 s.
8. Məhərrəmli, Q., İsmayılov R. (2015). *Azərbaycan dilinin frazeoloji lüğəti*. Bakı: “Altun kitab”, 288 s.
9. Gurbanoghlu, A. (2013). *English-Azerbaijani proverbial dictionary*. Bloomington: Trafford publishing, 199 p.
10. Allah dəvəyə qanad versəydi, dam-divarı yıxardı// <https://www.shagird.info/as/allah-deveye-qanad-verseydi-dam-divari-yixardi/1-259-1>
11. Ələkbərli, Ə. Azərbaycanda dəvəçiliyin qədim ənənələri var// <https://www.xalqcebhəsi.az/news/culture/24423.html>
12. “Aide-toi, le ciel t'aidera.” Merriam-Webster.com Dictionary, Merriam-Webster, <https://www.merriam-webster.com/dictionary/aide-toi%2C%20le%20ciel%20t%27aidera>. Accessed 10 Dec. 2023.

SEMANTIC ANALYSIS OF PAREMIOLOGICAL UNITS WITH THE COMPONENT “GOD”

Tunzala Manafova

Lankaran State University, Lankaran, Azerbaijan

Analysis of the units that make up the paremiological fund of languages with different systems from different aspects, according to their semantics, content, and the ideas they express, plays a special role. Conducting such studies according to a specific component of the paremiological unit opens wide opportunities to clarify the functions of that component in the formation of paremia. The analysis shows that in most, almost all languages, the units containing the "God" component form a separate layer. The Allah component provides a basis for uniting paremiological units in the language in one group and learning from different aspects. Such studies are particularly relevant in modern times, they allow to obtain specific results regarding the paremiological picture of languages. Semantic analysis of paremiological units with allah component of languages of different systems confirms that the main semantic load in the formation of these units is concentrated on the meanings of the specified component. Although the concept of God is called by different words in different languages, the sameness is observed in relation to the being it expresses and the qualities of this being. The results obtained in the conducted research confirm the existence of adequate and equivalent paremiological units of god-component paremiological units in the paremiological funds of languages of different systems.

Key words: paremia, proverb, component, variability, equivalence

СЕМАНТИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ ПАРЕМИОЛОГИЧЕСКИХ ЕДИНИЦ С КОМПОНЕНТОМ «БОГ»

Тунзале Манафова

Ленкоранский государственный университет, Ленкярань, Азербайджан

Особую роль играет анализ единиц, составляющих паремиологический фонд языков разной системы с разных сторон, по их семантике, содержанию и выражаемым ими идеям. Проведение таких исследований по конкретному компоненту паремиологической единицы открывает широкие возможности для выяснения функций этого компонента в формировании паремии. Анализ показывает, что в большинстве, почти во всех языках единицы, содержащие компонент «Бог», образуют отдельный пласт. Компонент «Аллах» дает основу для объединения паремиологических единиц языка в одну группу и обучения с разных сторон. Подобные исследования особенно актуальны в современное время, они позволяют получить конкретные результаты, касающиеся паремиологической картины языков. Семантический анализ паремиологических единиц с компонентом «аллах» языков разных систем подтверждает, что основная смысловая нагрузка при образовании этих единиц концентрируется на значениях указанного компонента. Хотя понятие Бога в разных языках называется разными словами, одно и то же наблюдается в отношении выражаемого им существа и качеств этого существа. Результаты, полученные в проведенном исследовании, подтверждают существование адекватных и эквивалентных паремиологических единиц богокомпонентных паремиологических единиц в паремиологических фондах языков разных систем.

Ключевые слова: паремия, пословица, компонент, изменчивость, эквивалентность

Daxil oldu: 15.09.2023;

Çapa qəbul edildi: 24.11.2023;

Çap edildi: 29.12.2023